

likte övülen kişiden korkulup kaçılması ve önünde kimsenin duramaması gerçeği bunların hepsini uçma hükmünde birleştirir. Ayrıca çöl kuşu olan bağirtlağın Arap ile, dağ kuşu olan keklığın Rum ile beraber getirilmesi de ayrı bir uyumdur. Çünkü Araplar çölde, Rumlar dağlarda yaşar. Mânanın mâna ile itilâfında iki veya daha çok husustan duruma en uygun olanı tercih edilmelidir. Meselâ, "Hata bizden, atâ sizden" sözü yaş veya rûtbece bir küçük tarafından söylenirse itilâf, büyük bir kişi tarafından söylenirse itilâfsızlık olur. Çünkü hata işlemenin daha çok küçüklere, atâda bulunmanın da büyüklere mahsus olduğu yerleşik bir kanaattir. Nedîm'in, "Ahâli izz ü devlette reâyâ emn ü râhatta / Hüner erbâbı rif'atta cihan yek-pâre nûrânî" beytinde ahali, reâyâ ve hüner erbabı için kullanılan sıfatlar (yüceltik ve ikbal, emniyet ve huzur, itibar) yekdiğeri için de kullanılabilceği ve vezin de uygun düşeceği halde şair, her grup insan için aslı ihtiyaç olan en uygun sıfatları seçerek mânanın mâna ile itilâfını sağlamıştır.

Kafiye Kelimesinin Beytin Anlamına Uyumu. Kudâme b. Ca'fer'in ilk olarak sözünü ettiği bu itilâf türüne daha sonraki belâgat âlimleri "temkîn" adını vermişlerdir. Bu tür ilk defa Kur'an'a uyarlayan İbn Ebû'l-İsba', âyetlerin son kelimelerinin (fâsıla) âyetin önüyle uyumu anlamında "itilâf'ül-fâsıla maa mâ-yedüllü aleyhi sâirü'l-kelâm" tabirini kullanmıştır. Şiirde beytin son kelimesinin (kafiye), sanatî nesirde kafiyeli bölüklerin (fıkra) son kelimelerinin (sec'a), Kur'an'da âyetlerin son kelimelerinin (fâsıla) önerileri uyumu bu nevi itilâfın kapsamına girer. Şu âyetin iki ayrı yerde değişik fâsılalarla sona ermesinde önü ile latif bir uyum bulunmaktadır: "وَأَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ تَعْبَادًا مخلصينَ" "وَأَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ تَعْبَادًا مخلصينَ" (Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim ve pek nankördür [İbrâhîm 14/34]). "وَأَنْ تَعْبُدُوا نعمة الله لا تحسوها" "وَأَنْ تَعْبُدُوا نعمة الله لا تحسوها" (Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız. Doğrusu Allah çok bağışlayıcı, pek merhametlidir [en-Nahl 16/18]). Allah'ın sonsuz nimetlerinden bahsedilen bu iki âyetten birincisinin hâtimesinde insanın zulüm ve nankörlüğünden, ikincisinin sonunda Allah'ın mağfiret ve merhametinden söz edilmiştir. Buradaki itilâf şöyle açıklanmıştır: Sayısız nimetler karşısında onları alan kulda iki vasıf (zulüm, nankörlük) hâsıl olmaktadır. Bunlara karşılık bu nimetleri insana veren Allah'ta da iki vasıf (mağfiret, mer-

hamet) tecelli etmektedir. Bu güzel uyum iki âyetin birlikte düşünülmesiyle ortaya çıkmaktadır. Türk edebiyatında itilâfın bu türüne rağbet edilmemiştir.

Lafzın Vezne Uyumu. Bu itilâf türü vezin zoru ile kelimelerin yapılarının değiştirilmemesi, terkip ve cümlelerde uygunsuz takdim ve tehirlerin yapılmaması, vezni tamamlamak için maksada aykırı ve anlamlı bozacak bir lafzın eklenmesi ya da aynı sebeple bir lafzın atılması şeklinde açıklanmıştır. Vezni denkleştirmek için gereksiz kelime eklemek (haşv) kelimeden harf eksiltmek (teslîm) veya kelimeye harf eklemek (teznîb), bazı özel isimlerin morfolojik yapısını değiştirmek (tağyîr) itilâfa aykırıdır. Mânaya uygun bir kelimenin vezne uymaması halinde onun yerine eş anlamlı veya yakın anlamlı başka bir kelime kullanılması yahut kelimeler arasında nahoş takdim-tehirler yapılması itilâfı bozar. Râğib Paşa'nın, "Âşıkın bağı kebâba teb-i gayretle döner" mısraında âşığın bağrında bulunması gereken "ateş" yerine vezin gereği "teb" (sıcaklık, sıtma) kelimesinin kullanılması buna örnek teşkil eder. Aynı mısradaki "kebaba dönmek" deyimini de takdim-tehirle parçalanıp arasına "teb-i gayret" girmiştir ki bu da ayrıca vezin yüzünden ortaya çıkan bir itilâfsızlıktır. Mısraı bercesterlerin asırlar boyunca tekrar edilmesinin sebebi çok zaman lafızla veznin de tabii itilâfidir ve pek çok kişi onları hâfızasında vezinli bir şiir parçası değil bir atasözü gibi saklar: "Kenârın dilberi nâzik de olsa nâzenin olmaz" (Nabî); "Âdeme cübbe vü destâr kerâmet mi verir" (Şeyhülislâm Yahyâ).

Mânanın Vezne Uyumu. Vezin zorunluluğu ile mânanın anlaşılması, karmaşık ve kapalı bir hal almaması, gereksiz bir anlam eklenmemesi veya gerekli bir mânanın atılmaması, yine vezin zorunluluğu ile mânanın anlatılmak istenen maksadın dışına çıkmaması şeklinde açıklanmıştır. Böyle kusuru olan şiire "maklûb" adı verilir. Sâbit'in, "Kenâr-ı havzda mehtâba karşı sîne-çâk olmuş / Edip aksiyale havza ma'den-i sîm-âb leb-ber-leb" beytinin ikinci mısraı vezin zarureti olmasaydı, "Kenâr-ı havzda mehtâba karşı sîne-çâk olup / Aksiyale havza leb-ber-leb ma'den-i sîm-âb etmiş" şeklinde takdim tehir ile söylenerek itilâfsızlık giderilmiş olurdu. Çünkü burada esas mâna, "sevgilinin sîne-çâk olarak havuzu baştan başa mehtap gibi aydınlatması"dır. Vezin zaruretiyle anlatılmak istenen mânanın bir beyitte bitirilemeyip diğer beyitlere taşması

da bu tür uyumla çelişir. Bu nevi kusuru bulunan şiire "mebtûr" adı verilir. Türk şiirinde mânanın vezinle itilâfının en üst derecesi mânaya uygun bir veznin seçilmesiyle gösterilmiştir. Antakyalı Münîf'in şu beyti müzikteki terennüm lafızlarını çağrıştırmakta ve mânaya uygun olarak vezin de âdeta terennüm ritimlerini vermektedir: "Benimle yek-ten nâdirdir etse bir bârî / Nedîm-i bezm olup ol sîm-ten tesâdüm tek". Bugün modern Arap şiirinde itilâf muhteva birliği ve biçim-anlam uyumu olarak anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 79-80, 1352-1353, 1366-1367; Muallim Nâci, *İstılâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 14-36; Tâhîrülmevlevî, *Edebiyat Lüğati*, İstanbul 1973, s. 75-76; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1367/1947, I, 136, 145; II, 7-8; a.mlf., *Kitâbü'l-Hayevân*, III, 39; Ebû'l-Hasan İbn Tabâtâbâ, *'ÿyârü's-şî'r* (nşr. Tâhâ el-Hâcîrî - M. Zağlûl Selâm), Kahire 1956, s. 120-122; Kudâme b. Ca'fer, *Nağd'ü's-şî'r* (nşr. M. Abdülmün'im Hafâcî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 153-159, 204-209; Ebû'l-Hasan el-Cürçânî, *el-Vesâta beyne'l-Müte'nebbi ve huşûmih* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm - Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1386/1966, s. 24; İbn Münkiz, *el-Bedi' fi nakdi's-şî'r* (nşr. Ahmed Ahmed el-Bede'î - Hâmid Abdülme'cîd), Kahire 1380/1960, s. 154; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ülûm*, Kahire 1318, s. 179; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîr'ü't-Tahbîr* (nşr. Hifnî M. Şerefî), Kahire 1383, s. 194-241; a.mlf., *Bedi'ü'l-Kur'ân* (nşr. Hifnî M. Şerefî), Kahire 1392/1972, s. 79-92; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, *et-Tirâzü'l-müte'zammin li-esrâri'l-belâğa*, Beyrut 1402/1982, III, 144-151; İbnü'n-Nâzım, *el-Mişbâh fi 'ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedi'*, Kahire 1341, s. 114; Teftâzânî, *el-Mu'âvvel*, İstanbul 1286, s. 380-381; a.mlf., *Muhtasar'ül-me'ânî*, İstanbul 1307, s. 389-390; Süyûtî, *el-İtkân*, Beyrut 1973, II, 88; M. Alevî Mukaddem, *Der Kalem-rev-i Belâgat*, Meşhed 1372 hş., I, 721-722.



İSMAİL DURMUŞ - İSKENDER PALA

İ'TİMÂDÜDDEVLE

(إعتماد الدولة)

Mîrzâ Gıyâsüddîn Muhammed Tahrânî
(ö. 1031/1622)

Bâbürlü veziri.

Soylu bir aileye mensup olup Safevî Hükümdarı Şah I. Tahmasb'in vezirlerinden Hâce Muhammed Şerîf'in oğludur. Genellikle Gıyâs Bey olarak ve Bâbürlü Hükümdarı Cihangir tarafından verilen İ'timâdüddeve unvanıyla tanınır. 984'te (1576) babasının ölümü üzerine tam olarak bilinmeyen bir sebeple İran'dan ayrılarak Hindistan'a gitti ve zor şartlar altında Ekber Şah'ın yeni başşehri Agra'ya ulaştı. Kısa sürede Ekber'in dikkatini çe-

kip saray hizmetine alındı ve zamanla makamı yükseltilerek Dîvân-ı Büyütât'ın (sarayın depo ve imalâthaneleri) başına getirildi. 1014 (1605) yılında Cihangir tahta geçince onu vezirliğe tayin etti; daha sonra da Pencap divanisinin (gelirlerin toplanması) sorumluluğunu uhdesine verdi ve 1606'da isyan eden oğlu Hüsrev'i cezalandırmak için Agra'dan ayrıldığında yerine kendisini vekil bıraktı. Ancak bundan bir yıl sonra İ'timâdüddeve'nin oğlu Muhammed Şerif, Cihangir'e suikast düzenlemek için Şehzade Hüsrev'le iş birliği yaptığı gerekçesiyle idam edildi ve kendisi de tutuklandı. Fakat Cihangir, o sıralarda İ'timâdüddeve'nin dul kızı Mihrunnisâ (Nurcihan) Hatun'la evlenmeyi düşündüğünden bir süre sonra onu serbest bıraktı ve kıymetli hediyelerle gönlünü aldı; 1020'de (1611) evlilik gerçekleşince de tekrar vezirliğe getirdi. İ'timâdüddeve'nin bu ikinci yükselişinin hizmetlerinden çok Cihangir'in kayınpederi olmasından kaynaklandığı açıktır. İ'timâdüddeve'nin saraydaki konumu bundan sonra gittikçe güçlendi ve en sonunda Cihangir, kendi sarığını başına sararak ona Bâbürlü sarayının en üst derecedeki şeref ve itibarını verdi (1026/1617). Bizzat Cihangir'in arzusu üzerine onun hâtıratını içine alan *Tüzük*'üne kendi el yazısıyla birkaç sayfa eklemesi de İ'timâdüddeve'nin bu hükümdardan gördüğü itibarın diğer bir göstergesidir.

İ'timâdüddeve, Cihangir'le birlikte katıldığı Keşmir seferinde Kāngra yakınlarında vefat etti ve naaşı Agra'da Yamuna nehri kıyısındaki saray bahçelerinden birine gömülerek daha sonra da üzerine beyaz mermer işçiliğiyle dikkat çeken bir türbe yapıldı. Kaynaklarda onun ilim ve sanata da önem verdiğinden, ayrıca muhteris ve tamahkâr bir kişiliğe sahip olduğundan bahsedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebûl Fazl al-Allâmî, *Â'in-i Akberi* (trc. H. Blochmann), Calcutta 1927, s. 572-576; Jahangir, *Tüzük-i Jahāngiri : Memoirs of Jahāngir* (trc. Rogers-Bacon), London 1914, I, 22, 57, 122, 199, 249, 260, 280-281, 318, 326, 378; II, 2, 23, 80, 117, 216, 222-223; Şah Navaz Khan, *The Ma'âsir al-umarâ* (trc. B. Parsad), Calcutta 1952, II, 1072-1079; S. M. Latif, *Agra : Historical and Descriptive*, Calcutta 1896, s. 182-184; B. Parsad, *History of Jahangir*, Allahabad 1940, s. 148-149, 160-161, 277-278 vd.; Saïd Ahmed Mârahraî, *Murakka'-i Ekberâbâd*, Agra 1931, s. 83-87; Yûsuf Mîrek, *Mazhar-i Şâhchâni*, Karaçi 1962; T. W. Beale, *An Oriental Biographical Dictionary*, New York 1965, s. 185-186; A. S. Bazmee Ansari, "İ'timâd al-Dawla", *El²* (İng.), IV, 282.



A. S. BAZMEE ANSARI

İTİRAF

(الإعتراف)

Kişinin kendi aleyhine başkasına ait bir hakkı haber vermesi, suçu kabul etmesi anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "bilmek, tanımak; kendini tanıtmak; ikrar etmek" mânalarına gelen i'tirâf kelimesi, hukuk terimi olarak "kişinin kendisi aleyhine bir başkasına ait hakkı haber vermesi" anlamındaki ikrarla eş, inkârla da karşıt anlamıdır. Ancak ikrar daha çok borçlar, aile, miras gibi medenî hukuk, itiraf ise ceza hukuku alanında kullanılmaktadır. İtiraf, günümüz ceza yargılama usulünde "sanığın kendisine yapılan isnadı kabul etmesi" ya da "suçun işleyen tarafından açıklanması" şeklinde tarif edilir.

Kur'an'da itiraf kelimesi, ikisi âhirette günahkârların günahlarını kabulleniş ve pişmanlıkları (el-Mü'min 40/11; el-Mülk 67/11), biri de Tebük Seferi'ne katılmamak için Hz. Peygamber'e yalan mazeret ileri sürenlerin daha sonra duydukları pişmanlığı tasvir edilirken (et-Tevbe 9/102) olmak üzere üç yerde geçmektedir. Yine Kur'an'da dürüstlük ve adalete yapılan vurgular, kişinin kendi aleyhine de olsa Allah için şahitlikte bulunması düsturu (en-Nisâ 4/135) itirafın dolaylı atıfları niteliğindedir. Hadislerde ikrar kelimesi genelde, "suç ya da borç gibi bir hakkı dünyevî sonuçları itibarıyla kabullenme", itiraf ise bu anlamların yanı sıra "işlenen bir günahı Allah huzurunda kabullenme" anlamında kullanılır. Resûl-i Ekrem'in yönetimi veya bilgisi dahilinde cereyan eden ceza yargılamasında sanığın suçunu itirafı en yaygın ispat vasıtalarından birini teşkil etmiş, cinayet ve had suçlarında sanığın itirafına dayanılarak hüküm verilmiş, ancak cezalandırmada adaleti sağlamak ve sanık haklarını koruma amacıyla itirafın şekil şartlarına ilişkin olarak bir dizi tedbirden söz edilmiştir (Buhârî, "Huşûmât", I, "Hudûd", 29-31, "Diyât", 4; Müslim, "Hudûd", 15-32; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 8-9, 23).

İslâm hukukunda itirafın şartları ve hükümleri genel hatlarıyla ikrarla aynı olmakla birlikte (bk. İKRAR), ceza hukukunda yargı kararının kesinleşmesinin sonuçları çok defa ağır ve telâfisi güç olduğu için, medenî yargılama hukukundaki ikrara göre itirafın daha ağır şartlara bağlandığı görülür. Ceza hukukunda kanuniliğin daha sıkı bir şekilde gözetilmiş olma-

sı, şüpheli durumlarda hadlerin uygulanmayıp şüpheden sanığın yararlandırılması da itirafın ispat aracı olarak kabulünde belli bir titizliği zorunlu kılmaktadır. İtirafta bulunanın ceza ehliyetine sahip olması, itirafın sözlü şekilde ve mahkeme huzurunda yapılması, her türlü baskı ve şüpheden uzak olması, itirafın belli sayıda tekrarı gibi şartlar ya da sanığın itirafından dönme imkânı üzerinde durulması ve hâkimin bu konuda re'sen araştırma yapmasının, itirafı bulunan sanığı bu açıdan da sorgulamasının istenmesi bu sebeplerdir.

İtiraf (ikrar) sanığın iradesiyle gerçekleştiği için onun hakkında tereddüt ve töhmetten uzak bir bilgi içerir ve yargılamayı sonuçlandırıcı bir role sahiptir; bu yönüyle itiraf ceza yargılamasında en kuvvetli ispat vasıtası sayılır. Ancak bu durum, itirafın isnat edilen olayın vuku hakkında kesin bilgi içerdiği anlamına gelmez. Çünkü şahitlik gibi itiraf da ihbar grubunda yer alan bir tasarruf olduğundan kural olarak doğrulanması ya da yalanlanması mümkündür ve kesin bilgi kaynağı görülmez. Bundan dolayı itirafın herhangi bir baskı ya da yanılmadan kaynaklandığının anlaşılması, halin delâletinin ve vâkianın itirafın doğruluğuna imkân vermemesi gibi durumlarda itirafa itibar edilmez. Meselâ sarhoşken bir suç işleyen kimsenin cezalandırılıp cezalandırılmayacağı fakihler arasında tartışmalı olmakla birlikte sarhoşun itirafı ittifakla geçersizdir. Yine zina itirafında bulunan erkeğin bu isnadını kadının yalanlaması halinde kadına ceza uygulanmayacağı gibi Hanefiler'e göre erkeğin itirafına da itibar edilmeyip kendisine zina iftirası cezası verilir (sünnetten örneği için bk. Ebû Davûd, "Hudûd", 31). Bu son hüküm, ikrar ve itirafın üçüncü şahısları değil sadece söyleyeni bağlayan (kâsır) bir delil olmasıyla da ilgilidir. Fakihlerin çoğunluğunun itirafa binaen ceza verilebilmesi için bir dava açılmış olmasını şart görmesi, itirafın mahkeme huzurunda ve sözle yapılması şartı üzerinde durup mahkeme dışında yapılan itirafa şahitliğin ya da mahkemede işaretle yapılan itirafın delil olmayacağını belirtmesi de yine benzeri kaygılardan dolayıdır.

İtirafın şekil şartları arasında itirafın yeter sayısı (nisab) fakihleri hayli meşgul etmiş bir konudur. Esasında itiraf bir tür ihbar olduğundan aynı şahsın itirafını tekrar etmesiyle kuvveti artmış olmaz. Bununla birlikte itirafın bilinçli ve hür iradeyle yapılması, her türlü şâibeden arın-